

**Міністерство освіти і науки України
Дніпропетровський національний університет
ім. Олеся Гончара**

Н.Г. Комих

**ПОСІБНИК ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ
«СОЦІОЕКОЛОГІЯ»**

**Дніпропетровськ
РВВ ДНУ
2014**

ББК 60.5
К 63

Рецензенти:

канд. соціол. наук, доц. І.І. Мачуліна
канд. соціол. наук, доц. О.В. Ходус

К 63 Комих, Н.Г. Посібник до вивчення курсу «Соціоекологія» [Текст]
/Н.Г.Комих. – Д.: РВВ ДНУ, 2014. – 16 с.

Наведено теми та зміст лекцій, питання до семінарів із курсу «Соціоекологія». Уміщено списки рекомендованої літератури до кожної теми, питання для підсумкового контролю знань, теми курсових робіт.

Для студентів третього курсу ДНУ спеціальності «Соціологія».

© Комих Н.Г., 2014

ПЕРЕДМОВА

Одна з характеристик сучасного етапу розвитку світового співтовариства - екологізація всіх сфер людської життєдіяльності. Зростаючий рівень забруднення довкілля, збільшення стихійних лих і техногенних катастроф, виснаження природних ресурсів є факторами ризику для життя і здоров'я людини та, як наслідок, дестабілізації соціальних структур і зв'язків. Загальновизнано – вирішення проблем, що набули глобального характеру, можливе лише за умов трансформації свідомості людства в напрямку підвищення екологічної культури, екологічного світосприйняття.

Соціоекологія – це відносно новий напрям міждисциплінарних досліджень, породжений на межі природничих і гуманітарних наук. У межах даного навчального курсу соціоекологія визначається як спеціальна соціологічна теорія, що досліджує функціонування та розвиток соціальних спільнот, соціальних структур та інститутів в умовах впливу на їх життєдіяльність екологічних чинників. Предметну сферу утворюють соціальні ефекти специфічних зв'язків всередині системи «людина – суспільство – природа». Для студентства вивчення курсу актуальне, оскільки це обумовлено такими причинами:

- соціоекологія дозволить виховати екоцентричну свідомість у студентів, тобто шанобливе ставлення до навколишнього середовища;
- студенти отримають інформацію про новітні концепції та практичні дослідження в галузі екологічного знання.

Основна мета вивчення курсу «Соціоекологія» - формування в студентів орієнтації на теоретико-методологічне та емпіричне дослідження суспільства та його структурних одиниць як елементів соціоекосистеми.

У результаті опанування курсу «Соціоекологія» студент повинен:

- **знати** значення фундаментальних категорій соціоекології, фундаментальні принципи «нової інвайронментальної парадигми» в соціальних науках;
- **вміти** інтерпретувати елементи соціальної дійсності в категоріях соціоекології, розробляти теоретичні моделі суспільних явищ як елементів системи «людина-суспільство-природа», проводити дослідження щодо виявлення соціальних передумов і наслідків соціоекологічних проблем суспільства.

Дисципліна «Соціоекологія» базується на знаннях, одержаних студентами при вивченні таких навчальних дисциплін: «Основи екології», «Загальнотеоретична соціологія», «Вступ до спеціальності».

Навчальна програма дисципліни

«Соціоекологія»

Модуль I. Проблемне поле соціоекології

Тема 1.1. Соціоекологія як інтегральна наука

Передумови виникнення соціоекологічного знання. Характеристики сучасної світової ситуації, що утворюють соціальні й природні передумови екологізації гуманітарних наук. Чинники виникнення, загальні положення і завдання „нової інвайронментальної парадигми”. Сутність соціоекологічного підходу в гуманітарному знанні. Принципи соціоекологічних досліджень. Низка підходів щодо визначення соціоекології. Предмет і функції соціоекології як спеціальної соціологічної теорії.

Контрольні завдання

1. Охарактеризуйте наукові та соціокультурні передумови виникнення соціоекологічного знання.
2. Визначте основні засади „інвайронментальної парадигми”.
3. Графічно відтворіть місце соціоекології в просторі сучасних дисциплін екологічного й соціально-гуманітарного спрямування.

Список рекомендованої літератури

Стегний, А.Г. Теоретические истоки и особенности институционализации социологии окружающей среды [Текст] / А.Г.Стегний //Социология: теория, методы, маркетинг. – 2009. - №3. – С. 17-45.

Яницкий, О.Н. Хромающая экосоциология [Текст] / О.Н. Яницкий //Вестн. Ин-та социол. РАН- 2010. - № 1. – С. 5-10.

Яницкий, О.Н. Экомарш мирового социологического сообщества [Текст] / О.Н. Яницкий // Социол. Исслед. - 2011. - № 1. - С. 19-22.

Тема 1.2. Формування парадигмальних основ соціоекології

Загальна логіка екологізації соціального пізнання. Еволюціоністська теорія П.Тейяра де Шардена. Класична концепція соціальної екології Чиказької школи соціології (Р.Парк, Е.Берджес): міська екологія та екологія людини. Екомарксизм як соціально-реформістська теорія. С.Подолінський і В.Вернадський - попередники соціоекологічних досліджень на Україні. Екологічна антропологія в США.

Питання до семінару

1. Розвиток і практичне впровадження соціоекологічних ідей у СРСР.
2. Класична концепція соціальної екології Чиказької школи соціології.
3. Концепції екорозумної цивілізації.
4. Соціологія природи Дж.Уррі.

Контрольні завдання до семінару

1. Проаналізуйте «класичну» концепцію соціоекології Чиказької школи соціології (20-30-ті рр. ХХ ст.).
2. Надайте соціологічну інтерпретацію концепції ноосфери В.Вернадського.
3. Сформулюйте головні напрямки розвитку соціально-екологічних ідей в СРСР та на пострадянському просторі.

Список рекомендованої літератури

Урри, Дж. Социология за пределами обществ: виды мобильности для XXI столетия [Текст] / пер. с англ. Д. Кралечкина; нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». — М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. — 336 с.

Урри, Дж. Социология природы [Текст] / Дж. Урри // Новітні соціологічні теорії: Хрестоматія. Тексти / Укл.: К.Ю. Богомаз, Н.Г. Комих – Дніпродзержинськ, Вид-во ДДТУ, 2011. – С. 174-213

Яницкий, О.Н. В.И.Вернадский: политик, историк, общественный деятель [Текст] / О.Н. Яницкий // Полит. исслед. - 2013. - №2. - С.165-175

Тема 1.3. Взаємодія соціального та природного середовища існування людини

Поняття середовища людини. Історичні типи культури як етапи зміни природного середовища: ідеологеми та ознаки екологічної свідомості. Сучасні тенденції взаємодії соціального і природного середовищ: природа як система „людських обмежень” і підґрунтя стабільних соціальних практик на тлі радикалізації соціальних практик у сучасному суспільстві. Екологія міжособистісного спілкування І.Альтмана.

Питання до семінару

1. Історичні типи культур як етапи зміни природного середовища людини.
2. Особливості трансформації природного середовища людини.
3. Концепція життєвого середовища людини Т.Дрідзе.
4. Якість життєвого середовища людини: основні показники.

Контрольні завдання до семінару

1. Проаналізуйте сучасні тенденції взаємодії соціального і природного середовищ.
2. Охарактеризуйте природу як систему „людських обмежень” і підґрунтя стабільних соціальних практик.
3. Визначіть головні ознаки здоров’я середовища існування людини.

Список рекомендованої літератури

Дридзе, Т.М. Экоантропоцентрическая модель социального познания как путь преодоления парадигмального кризиса в социологии [Текст] / Т.М. Дридзе // Социол. исслед. –2000.–№2.–С.20-28.

Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2009 році. – К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2011. – 383 с.

Яницкий, О Н. Экомодернизация России: теория, практика, перспектива. [Текст] / О.Н. Яницкий. - М.: Ин-т социологии РАН, 2011. - 215 с.

Тема 1.4. Людина як біосоціальний феномен

Природа людини в контексті соціальних наук. Антропологічні концепції людини як цілісної істоти: людина як представник роду – людина у світі і світ людини. Соціобіологія: традиція біологічного детермінізму в дослідженні людини. Механізм коеволуції генного наслідування і культури. Діалектика біологічного і соціального в людині. Людське тіло як соціальний конструкт.

Контрольні завдання до семінару

1. Визначте тіло людини як соціальний конструкт. Наведіть аргументи.
2. Назвіть принципи соціологізму Е.Дюркгейма як спроби відокремлення природного і соціального в людині.
3. Розкрийте зміст ідей класичної соціологічної парадигми про феномен людини.
4. Визначте феномен соціалізації природи за Е. Гідденсом

Список рекомендованої літератури

Быховская, И. «Номо somatikos»: аксиология человеческого тела [Текст] / И. Быховская. – М.: Эдиториал УРСС, 2000. — 208 с.

Григорьев, С. И. Основы виталистской социологии XXI века : учеб. пособие [Текст] / С. И. Григорьев. — М. : Гардарики, 2007. — 239 с.

Ковалева, И.Д. К вопросу о “Социологии тела” в историко-социологической перспективе [Текст] / И.Д. Ковалева // Методология, теория та практика соціального аналізу сучасного суспільства. – Х, 2003. – С.122–125.

Тема 1.5. Соціокультурні механізми організації штучного простору суспільства

Теоретичні основи просторової організації суспільства. Поняття «штучне середовище». Представники Чиказької школи про моделі просторової структури міст. Соціологія облаштування навколишнього середовища, інтеграція міської соціології та соціології архітектури. Основні теоретико-методологічні засади соціології архітектури. Ментальна карта міста.

Теми доповідей та рефератів

1. Житло як елемент штучного середовища існування людини.
2. Основні завдання і можливості методу «ментальна карта міста».
3. Соціологія архітектури.
4. Соціальний простір: основні теоретичні підходи.

Контрольні завдання до семінару

1. Визначте у чому полягають суттєві відміни природного і штучного середовища існування людини.
2. Охарактеризуйте структурні компоненти штучного середовища існування людини.
3. Охарактеризуйте основні теоретичні моделі просторової організації суспільства.
4. З'ясуйте соціальний ефект дизайну приміщення.

Список рекомендованої літератури

Вильковский, М. Социология архитектуры [Текст] / М. Вильковский. – М.: Фонд «Русский авангард», 2010. – 592 с.

Якісні дослідження в соціологічних практиках [Текст]: Навч. посіб. / за ред. Н.Костенко, Л.Скокової. – К.: Ін-т соціології НАНУ, 2009. – 400с.

Яницкий, О Н. Экомодернизация России: теория, практика, перспектива. [Текст] / О.Н. Яницкий - М.: Ин-т социологии РАН, 2011. - 215 с.

Тема 1.6. Етнос і природне середовище

Етнічна екологія як наука про специфічні способи життєдіяльності етнічних

спільнот у процесі адаптації до природних і соціальних умов існування. Основні теоретичні засади етнічної екології. Концепція етногенезу Л. Гумільова. Специфіка соціоекологічного підходу до дослідження етносу.

Теми доповідей і рефератів

1. Етнос як біофізична реальність у концепції етногенезу Л.Гумільова.
2. Територіальний та екологічний фактори в національній свідомості.
3. Специфіка дослідження етносу в соціальній екології.
4. Головні аспекти розвитку етнічної екології.

Контрольні завдання до семінару

1. Охарактеризуйте основні компоненти етноекотологічної системи.
2. Сформулюйте головні положення до дослідження етносу в соціальній екології.
3. Розкрийте головні елементи етнічної картини світу.
4. Проаналізуйте засоби життєдіяльності різних етнічних спільнот.

Список рекомендованої літератури

Гумилев, Л.Н. Этногенез и биосфера Земли [Текст] / Л.Н. Гумилев — М.: АСТ, Астрель, 2005. — 234с.

Зеленська, Л.І. Географічний образ регіону: педагогічні технології формування [Текст] / Л.І.Зеленська //Класичні університети – центри освіти, науки і культури регіонів: традиції та сучасність. – Дніпропетровськ: АРТ-Прес, 2003. – С. 79-80.

Пушкин, С.Н. Проблема межэтнических контактов в творчестве Л.Н. Гумилева [Текст] /С.Н. Пушкин // Социол. исслед. - 2012. - № 7. - С. 89-98.

МОДУЛЬ II. Соціальні чинники використання природного середовища

Тема 2.1. Соціально-екологічні конфлікти і глобальні екологічні ризики

Ризики в сучасному суспільстві. Культурні детермінанти сприйняття ризику в людській історії. Модерністський і постмодерністський підходи до ризику. Різновиди соціально-екологічного ризику в сучасному суспільстві. Поняття і типологія соціально-екологічних конфліктів і катастроф.

Теми доповідей і рефератів

1. Культурні детермінанти сприйняття ризику в людській історії.

2. Модерністський і постмодерністський підходи до ризику: від об'єктивістських параметрів до релятивізму.
3. Фізіологічні і соціально-психологічні ефекти глобальної екологічної кризи і сценарії її подолання.
4. Чорнобильська катастрофа та її наслідки для українського суспільства.

Питання до семінару

1. Ризики в сучасному суспільстві
2. Поняття і оцінка глобальної екологічної кризи.
3. Соціальні передумови і наслідки екологічних катастроф у індивідуальному і суспільному вимірах.

Контрольні завдання до семінару

1. Охарактеризуйте „суспільство ризику” (У.Бек).
2. Проаналізуйте соціальні передумови екологічних катастроф у індивідуальному і суспільному вимірах.
3. Дайте загальну характеристику наслідкам проявів глобальної екологічної кризи.

Список рекомендованої літератури

Бек, У. Общество риска. На пути к другому модерну [Текст] / У.Бек; [пер. с нем. В. Седельник и Н.Фёдоровой; посл. А.Филиппова]. — М.: Прогресс-Традиция, 2000. — 384 с.

Яницкий, О.Н. Экомодернизация России: теория, практика, перспектива. [Текст] / О.Н. Яницкий - М.: Ин-т социологии РАН, 2011. - 215 с.

Яницкий, О.Н. Экокатастрофы: к проблеме социальной реабилитации нарушенных экосистем [Текст] / О.Н. Яницкий, // Россия реформирующаяся : Ежегодник-2011 / отв. ред. акад. РАН М.К. Горшков. — М. ; СПб.: Ин-т социологии РАН, Нестор-История, 2011. Вып. 10 — С. 404-420.

Тема 2.2. Екологічна культура: форми та параметри виміру

Екологічна культура: форми й параметри виміру. Архетипи екологічної культури. Суб'єктне сприйняття світу природи і поняття екологічної особистості. Екологічна педагогіка. Зарубіжний і вітчизняний досвід екологічної освіти. Поняття і характеристики сучасного стану екологічної свідомості.

Теми доповідей і рефератів

1. Екологічна культура студентів.

2. Екологічна культура: форми і параметри виміру.
3. Суб'єктне сприйняття світу природи і феномен екологічної особистості.
4. Екологізація людської життєдіяльності в сучасній світовій практиці, поняття і елементи екологічно сталого способу життя.

Питання до семінару

1. Екологічна культура: форми і параметри виміру.
2. Поняття і характеристики сучасного стану екологічної свідомості
3. Екологічно орієнтована освіта.

Контрольні завдання до семінару

1. Проаналізуйте архетипи екологічної культури: консерваціонізм, екологізм, утилітаризм, „глибинна екологія”.
2. Визначте, в чому специфіка східної та західної моделей екологічного свідомості.
3. Проаналізуйте екологічно зорієнтовані моделі освіти.

Список рекомендованої літератури

Амджадін, Л. Екологічна культура населення українського соціуму: ментальні моделі екологічного мислення [Текст] / Л.Амджадін //Чорнобиль і соціум. – К., 2003. – Вип.9. – С. 62-82.

Комих, Н.Г. Соціологічний аналіз ціннісної компоненти екологічної культури молоді [Текст] / Н.Г. Комих // Молодіжна політика: проблеми та перспективи: [зб. наук. пр. / наук.ред. С.А. Шудло]. - Дрогобич, 2012 Випуск 3 - С. 357-360

Яницкий, О.Н. Экологическая культура: очерки взаимодействия науки и практики [Текст] / О.Н. Яницкий - Ин-т социологии РАН. – М.: Наука. – 2007. – 271с.

Ситаров, В.А. Социальная экология [Текст]: учеб.пособие /В.А. Ситаров, В.В. Пустовойтов. – М.: Academia, 2000. – 275 с.

Тема 2.3. Екологічний вимір суспільної думки

Соціальний моніторинг як метод вивчення суспільної думки. Основні методологічні засади проведення екологічного моніторингу. Соціальний складник екологічного моніторингу. Соціально-екологічний моніторинг: методологія, технологія організації та проведення. Завдання соціально-екологічного моніторингу.

Теми доповідей і рефератів

1. Інтерпретація результатів соціально-екологічного моніторингу.

2. Історія використання моніторингу для вимірювання екологічної ситуації.
3. Соціально-екологічний моніторинг: основні складники та технології виміру.
4. Роль соціологічних досліджень у моніторингу екологічної проблематики.
5. Трендові дослідження, сутність та практика використання.

Питання до семінару

1. Моніторингові дослідження соціально-екологічної проблематики.
2. Західний досвід проведення моніторингових досліджень екологічної ситуації.
3. Типологія носіїв суспільної думки з соціально-екологічної проблематики.
4. Результати моніторингів екологічної ситуації в Україні.

Контрольні завдання до семінару

1. Охарактеризуйте особливості трендових досліджень.
2. Визначте основні принципи соціально-екологічного моніторингу.
3. Укажіть у чому полягають методичні особливості соціально-екологічного моніторингу.
4. Визначте та охарактеризуйте носіїв суспільної думки з екологічної проблематики.

Список рекомендованої літератури

Алексеев, С.М. Экология, экономика, социум: состояние, тенденции, перспективы [Текст] / С.М. Алексеев, И.А. Сосунова, Д.А. Борискин. – М.: НИИ–Природа, РЭФИА - 2002. – 302 с.

Стегній, О. Екологічна проблематика: профіль громадської думки [Текст] / О. Стегній Українське суспільство, 1994-2009. Моніторинг соціальних змін. [За ред. д.с.н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги.]. – К, – 2009. – 705с.

Яницкий, О.Н. Экомодернизация России: теория, практика, перспектива. [Текст] / О.Н. Яницкий - М.: Ин-т социологии РАН. 2011. - 215 с.

Тема 2.4. Медична екологія і питання біоетики

Моральні проблеми, породжені біомедичними досягненнями другої половини ХХ ст. Питання про заміну „антропоцентричної моделі” медицини „патоцентричною” (захист прав всіх живих організмів, здатних відчувати біль) чи „біоцентричною”.

Теми доповідей і рефератів

1. Медицина як інструмент соціального контролю, біомеханічна модель хвороби.

2. Здоров'я як соціокультурна категорія.
3. Поняття „ятрогенна хвороба”.
4. Соціальні передумови зародження біоетики.

Питання до семінару

1. Медикалізація як тенденція сучасного суспільства й новітні етичні проблеми.
2. Соціокультурні детермінанти ставлення до смерті як соціального, а не біологічного факту.
3. Біоетика як форма захисних механізмів традиційних культурних цінностей.

Контрольні завдання до семінару

1. Визначте головні підходи до вивчення проблеми медикалізації в контексті соціальної екології.
2. Сформулюйте головні принципи медичної етики.
3. Проаналізуйте головні аспекти дослідження здоров'я як соціокультурного феномену.

Список рекомендованої літератури

Баязидова, А.Н. Социальные агенты медикализации [Текст] /А.Н.Баязидова //Бюллетень Волгоградского научного центра РАМН. – Волгоградск, 2006. - №2. – С.15 – 21.

Бодрийяр, Ж. Символический обмен и смерть [Текст] / Ж.Бодрийяр. – М.: Добросовет, - 2000. – 310с.

Лехциер, В.Л. Эффекты медикализации и апология; патоса [Текст] / В.Л. Лехциер// Вестн. Самарской гуманитарной академии. Сер. «Философия; Филология.» -2006.-№1(4). - С.113-125.

Тема 2.5. Екологічні мережі та спільноти

Екологічний рух як мережевий соціальний організм. Соціально-історичні передумови активізації соціальних рухів у західній культурі. Мотиви і чинники виникнення мережевих організацій в перехідному суспільстві. Стратегічні напрями й загальні правові регулятори діяльності екологічних рухів у світовій практиці та сучасній Україні.

Теми доповідей і рефератів

1. Сенс екологічного руху в штучному відтворенні природи як однієї з культурних форм (М.Кастельс).

2. Стратегічні напрями й загальні правові регулятори діяльності екологічних рухів у світовій практиці і сучасній Україні.
3. Екологічний рух на Україні: напрямки та перспективи розвитку.
4. «Грінпіс» як приклад екологічного руху світового масштабу.

Питання до семінару

1. Екологічний рух як мережевий соціальний організм, суспільний рух.
2. Мотиви і чинники виникнення мережевих організацій у перехідному суспільстві.
3. Типи екологічних організацій за специфікою ідеології.

Контрольні завдання до семінару

1. Проаналізуйте загальні організаційні форми, структуру та внутрішню динаміку сучасних екологічних рухів.
2. Проаналізуйте типи екологічних організацій за специфікою ідеології: консерваціоністи, альтернативісти, традиціоналісти, громадянські ініціативи, екополітики, екопатріоти, екотехнократи.

Список рекомендованої літератури

Стегній, О.Г. Екологічний рух в Україні: соціологічний аналіз [Текст] / О.Г. Стегній — К.: Вид. дім “КМ Академія”, 2001. — 243 с.

Яницький, О.Н. Природоохранные сети России и их социальный капитал (гносеологические и теоретические проблемы) [Электронный ресурс] / О.Н. Яницький // Официальный сайт ИС РАН - 2012. Режим доступа: <http://www.isras.ru/publ.html?id=2446> – Загл. с экрана.

Енгоян, О.З. Некоторые аспекты формирования и развития экологического движения на Алтае [Текст] / О.З. Енгоян // Социол. исслед. - 2012. - № 1. С. 77-82.

Теми курсових робіт

1. Прояви екологізації в сучасному українському суспільстві.
2. Соціокультурні чинники організації штучного простору суспільства.
3. Автомобілізація: соціальні та екологічні наслідки.
4. Екологічний рух як мережевий соціальний організм і суб'єкт політичного життя.
5. Медикалізація: основні сфери прояву в сучасному суспільстві.
6. Екологічний спосіб життя сучасної студентської молоді.
7. Етнічна картина світу як система адаптаційно-дійових стратегій.
8. Ментальна карта території в суспільній та індивідуальній свідомості.

9. Екологічна катастрофа як об`єкт соціологічного аналізу.
10. Перспективи розвитку екологічної освіти в Україні.

ЗМІСТ

Передмова	4
Навчальна програма дисципліни «Соціоекологія»	5
Модуль I. Проблемне поле соціоекології	5
Тема 1.1. Соціоекологія як інтегральна наук	5
Тема 1.2. Формування парадигмальних основ соціоекології	5
Тема 1.3. Взаємодія соціального та природного середовища існування людини	6
Тема 1.4. Людина як біосоціальний феномен	7
Тема 1.5. Соціокультурні механізми організації штучного простору суспільства	8
Тема 1.6. Етнос і природне середовище	8
Модуль II. Соціальні чинники використання природного середовища.	9
Тема 2.1. Соціально-екологічні конфлікти і глобальні екологічні ризики	9
Тема 2.2. Екологічна культура: форми та параметри виміру	10
Тема 2.3. Екологічний вимір суспільної думки	11
Тема 2.4. Медична екологія і питання біоетики	12
Тема 2.5. Екологічні мережі та спільноти	13
Теми курсових робіт	14

Темплан 2014, поз. 66

Навчальне видання

Наталія Григорівна Комих

**Посібник до вивчення курсу
«Соціоекологія»**

Редактор І.І. Стадник
Техредактор Л.П. Замятіна
Коректор А.А. Гриженко

Підписано до друку 27.01.14. Формат 60 x 84 / 16. Папір друкарський. Друк плоский.
Ум. друк. арк. 0,9. Ум. фарбовідб. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,2.
Тираж 100 пр. Зам №

РВВ ДНУ, просп. Гагаріна, 72, м. Дніпропетровськ, 49010.
Друкарня «Ліра», пл. Десантників, 1, м. Дніпропетровськ, 49038.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру серія ДП № 14 від 13.07.2000 р.